

Informasjon vedr. vedtak fra Datatilsynet i sak om Arendal og Spekter

Informasjon vedrørende vedtak fra Datatilsynet i Norge vedr. en kommunes bruk av en mobbeundersøkelse.

Vi har fått enkelte henvendelser vedrørende saken om Spekter/Arendal. Vi er glade for at dere henvender dere til oss og etterspør våre overveielser. Vi ønsker å sende samme informasjon ut til alle skoleeiere, skoleledere og Klasse-trivsel-kontaktpersoner, så derfor mottar du denne e-mail. Er det flere som skal ha denne informasjonen, f.eks. er vi ikke sikre på at alle skoleeieres personvernombud og kommunale ledere og rådgivere, står på vår e-post liste – så dere må gjerne hjelpe oss og sende videre til de som har bruk for denne informasjonen. Og jeg vet det er en lang e-post, men jeg håper dere gir dere tid til å lese den grundig igjennom.

Vi har fulgt med i saken i Arendal via aktinnsikt siden vi ble gjort oppmerksom på den i mai. Vi har derutovet også snakket med Datatilsynet ad et par omganger, for å avklare konsekvensene for Klasse-trivsel.

Innledningsvis vil vi starte med å konkludere at som vi forstår vedtaket, er det stadig tillat å gjennomføre ikke-anonyme trivselsundersøkelser. Det skal tas forhåndsregler, og dette har vi beskrevet i det følgende. Vi vil også innledningsvis understreke, at vi gjerne vil ha tilbakemeldinger og spørsmål fra dere som bruker Klasse-trivsel og vil gjerne bidra med det vi har av ressurser.

Når vi leser vedtaket, ser vi to hovedområder. Det ene er skoleeier, både kommunale og private, sine plikter og det annet er en etisk problemstilling vedrørende spørsmålene som stilles i Spekter.

For å ta skoleeier/kommunen sine plikter først. Det er forbundet noen særlige plikter til alle former for behandling av personopplysninger i kommunen, og det inkluderer Klasse-trivsel. Blant disse pliktene er f.eks. det å inngå en databehandleravtale, gjennomføre en DPIA (personvern konsekvensanalyse), det skal stå i kommunens artikkel 30-protokol, retningslinjer for informasjon til foresatte/elever (også på offisielle sider) og opplæring av brukerne. I saken med Arendal/Spekter, er dette noen av de punkter som Datatilsynet påpeker ikke er gjennomført.

Det er viktig at alt det formelle er på plass. Vi har i takt med at vi også får større viten hen over årene, arbeidet kontinuerlig med både å utvikle og forbedre materiell som støtter skoleeiers arbeide med disse pliktene. En samlet oversikt er nå tilgjengelig på hjemmesiden vår på linken: <https://klasse-trivsel.no/dataetikk/databeskyttelse/>

Men ut over det formelle er det en helt særlig etisk diskusjon som er inneholdt i vedtaket fra Datatilsynet og som nok ikke helt kan henges opp på noen lovvedtak og derfor, for meg å se, blir litt kryptisk og ikke helt så klar som den kanskje kunne ha vært, hvis den kun var etisk. Det som jeg skriver i det følgende er basert hovedsakelig på vedtaket til Arendal, og supplert med telefonsamtaler jeg har hatt med Datatilsynet for å forstå saken ytterligere.

Som vi i Klassetrivsel forstår saken, kan den i bunn og grunn kokes helt ned til den etiske diskusjon om hvorvidt det er okay å spørre barn direkte om å navngi andre for å være de som mobber eller bråker. Og i denne diskusjonen kommer den premiss som utgjør de forskjellige grunnforståelser av mobbing. Satt på spissen, så ligger det i den ene forskertradisjon en grunnleggende forståelse av, at den som mobber andre, er en person med en form for defekt i personens sosiale kompass/noe aggressivt i personligheten og offeret er et svakt individ som ikke kan forsvare seg. Motsatt oppfattes mobbing i andre og nok nyere forskertradisjoner (f.eks. representert av Helle Rabøl Hansen), som et produkt av usikre sosiale konstellasjoner og gruppedynamikker, hvor alle mennesker har potensiale for både å bli mobbere og offer. Ut fra disse forståelser, vil noe som noen finner etisk i orden å spørre om, gå langt over grensen for andre.

Så det handler også om typen av spørsmål, og ut fra vedtaket Datatilsynet har sendt til Arendal, så ligger, ut fra vår forståelse, Spekters spørsmål (hvem bråker og hvem mobber) utenfor det som er tillatt.

I vedtaket under pkt. 4,2 nevnes tre eksempler på sosiometriske spørsmål: elevenes egne venner, hvem bråker og hvem mobber. Det er kun de to siste, og ikke spørsmålet om elevens egne venner, det slås ned på. Essensen i dette avsnittet, spørsmålet om hvorvidt det at et barn forteller at det opplever mobbing er et helse spørsmål (på grunn av potensiell risiko for fremtidig mental sykdom), tenker vi i Klassetrivsel, bør diskuteres nærmere.

Det er for oss vesentlig å bite merke i at det ikke slås ned på spørsmålet om elevens egne vennskap. Vi har spurt Datatilsynet, om de også mener at positive sosiometriske spørsmål om elevenes egne relasjoner er forbudte. Det er de ikke. En undersøkelse med sosiometriske spørsmål, kan i spørsmålets natur ikke være anonym. Spørsmål som stilles, skal være relevante for elevens *egen* opplevelse av *egen* hverdag i klassen, og som danner kontekst om spørsmålene, og de må ikke være av en type, hvor det omhandler ANDRE elevs hverdag eller relasjonelle forhold.

Under pkt. 4,2 omtales også fritekstfelter. Det vi noterer oss, er at de ikke per automatikk anskues som felter inneholdende opplysninger av særlige kategorier. Her beskrives at konteksten i undersøkelsen kan henholdsvis øke eller redusere risikoen for at en elev kommer med opplysninger av særlige kategorier.

Aktuelt så har vedtaket derfor den betydning for Klassetrivsel, at vi fraråder bruk av Spekters spørsmål i en undersøkelse i Klassetrivsel. Vi gjennomgår igjen våre egne spørsmål, og foretar eventuelle revideringer hvis noen ligger for tett på å falle inn i kategorier ut fra Datatilsynets vedtak. Etske retningslinjer som vi i Klassetrivsel ligger til grunn for spørsmålene våre, ligger på hjemmesiden, blant annet under punktet GDPR i e-læringen. Vi evaluerer i utgangspunktet våre spørsmål jevnlig. Spørsmål som ligger som en del av Klassetrivsel er positivt formulerte spørsmål som spør inn til deltakerens egen situasjon. Elevene utpeker hverandre på en positiv bakgrunn, det vil si ingen anklager mot andre og dermed et behov for at andre skal kunne forsvare seg mot anklagene (som det nevnes i Datatilsynets avgjørelse). Det er minimal sannsynlighet for at eleven

gir opplysninger av særlige kategorier i fritekstfeltene, når konteksten omhandler elevenes egne ønsker.

I pkt. 4,3 i vedtaket behandles det rettslige grunnlaget. Vedtaket konkluderer ikke at et ikke-anonymt trivselsverktøy er uten rettslig grunnlag. Det står i vedtaket at Opplæringslova §9A-3 og §9A-4 (plikten til å følge med) må være det som kan anvendes som rettslig grunnlag. Den videre argumentasjon i avsnittet omhandler Spekter. Det er her det igjen oppstår ett dilemma mellom at det finnes ingen lovhjemmel til å forbyde ordlyden i spørsmålene. Når lovhjemmel plasseres i 9A-4 «Plikten til å følge med», så er det voldsomt å stille spørsmål av typen «Hvem mobber» fordi ordlyden forutsetter at mobbing foregår. Datatilsynet skriver også: *«At elever tas med i arbeidet med psykososialt arbeid er selvsagt ikke problematisk i seg selv, og lovgiver har for så vidt åpnet for at råd bør søkes også hos elevene, men det må stilles visse kvalitative krav til denne type observasjoner (red: vår understregning) når de innebærer behandling av personopplysninger.»* Vedtaket er ikke et generelt forbud mot ikke-anonyme trivselsundersøkelser, men for å ta delen som er aktuelt for oss, ordlyden i spørsmålene.

Et annet og særdeles sentralt poeng i avsnitt 4,3, er prinsippene åpenhet, riktighet og lovlighet.

Åpenhet og riktighet handler om informasjon, om foresattes rett til innsyn og muligheten for å korrigere opplysninger. Klasse trivsel har utarbeidet ett forslag til foreldre brev (<https://klasse trivsel.no/dataetikk/faktaark/>), som kan brukes som en del av informasjonen, og det skal ligge informasjon offentlig tilgjengelig om at Klasse trivsel er en del av skolens arbeide med trivsel.

I forhold til innsyn, så har foresatte rett til å se opplysninger skolen har liggende på eget barn. Og det er i Klasse trivsel mulighet for å hente rapporter ut på undersøkelsene, som kan utdeles ved forespørsel om innsyn.

I forhold til korreksjon av opplysninger, så er det både mulighet for å tilbake stille en enkelt elevs besvarelse. Derutover har vi i Klasse trivsel tilbud om en særavtale (inn til nå har vi kun en kommune som har ønsket denne avtalen), om mulighet for sletning av særlige kategorier av personopplysninger i fritekstfelter, uten at hele elevens besvarelse/undersøkelsen slettes

For å slå det helt fast, hvis noen er i tvil: Klasse trivsel gir ikke data videre til analyser eller statistikker. Alle data som ligger i Klasse trivsel, hører utelukkende til skoleeier/den skole eleven går på. Og data slettes av skolen når de ikke er aktuelle lengre.

Diskusjonen om samtykke og i hvilken form dette skal foreligge, har vært oppe før. Da anbefalte UDIR at samtykke ikke egner seg som behandlingsgrunnlag, og at lovhjemmel skulle finnes i den nasjonale lovgivning. Selv om samtykke ikke egner seg som behandlingsgrunnlag for trivselsundersøkelser, er det viktig at foreldre informeres. Trivselsundersøkelser, både anonyme og ikke-anonyme innimellom et skummelt spøkelse om registrering og mister fokuset på hva det handler om – å gi de lærere som ser og aktivt observerer barnet i hverdagen redskaper til å oppdage det som skjer under overflata, og dermed få mulighet for å handle kjapt både i forkant og når problemer oppstår. Vår holdning er at foreldre gir deres generelle aksept sammen med at de «overlater» barnet til skolen, og selvfølgelig skal foreldre ikke forholde seg ukritisk til alt som skjer i skolen. Det er rimelig at det skjer på informert grunnlag. Det skal skape forståelse for at barnet er en del av et sosialt fellesskap i klassen, hvor alle barns interaksjon med hverandre har betydning

for gruppens dynamikker. Og at det gir læreren frihet til å handle innenfor etiske og kvalitative rammer.

Spørsmålet om samtykke eller ikke, er ikke helt enkelt. Alle er jo interesserte i at barn og unge skal ha det bra i skolen og at skolene kan dokumentere at de følger med. Det fremheves at i vedtaket fra Datatilsynet at læreren skal være aktivt observerende. Det kan stilles spørsmålstegn ved om det er lærere (om noen) som kan følge med i hvordan hver enkelt elev i klasser med 20-30 barn eller unge, har det uten å ha tilgang til hjelperedskaper. Det er også mange dynamikker i relasjoner som er skjult for læreren når de observerer en klasse. Vi snakker jevnlig med lærere som har stort utbytte av den viten de får om elevene igjennom sosiogrammene om f.eks. elever de trodde hadde mange venner og hvor det viser seg at relasjonene er få og løse.

Anonymitet i undersøkelser – det er mulig å opprette og gjennomføre 100% anonyme undersøkelser (ikke kun en pseudonymisering). Undersøkelser med sosiogrammer kan ikke være anonyme. Anonyme undersøkelser har den ulempe at læreren skal gjette på hvem som har det bra og som ikke har det så bra i etterkant av undersøkelsen. Derfor er det ikke noe vi profilerer. Men dere skal vite at muligheten er der og det kommer snart en beskrivelse av hvordan i vår e-læring.

Det kan være mye jobb å gjennomføre risikovurderinger, utarbeide instruks og gi informasjon til foresatte. Men spørsmålet er om hvordan man anskuer formålet med den jobben. Skal lærerne ha muligheten for å jobbe i forkant med potensielle problematikker? Læreren får mulighet for å oppdage problematikker – og det noen ganger innen elevene selv er oppmerksomme på at noe er vanskelig. Skal den del av jobben kun pålegges lærerens observasjoner og magefølelser? Skal læreren ha mulighet for å kunne bruke redskaper, og å kunne stille direkte spørsmål til eleven, undersøke de gode relasjoner i sosiometriske undersøkelser? Det blir tydelig hvem som velges færrest ganger, og det kan det jo være mange årsaker til – utfordring er at det kan medføre at barnet og den unge ikke trives.

Dere er alltid velkomne til å kontakte oss med kommentarer og spørsmål. Og vi vil gjerne samarbeide med skoleeiere og skoler om Klasse trivsel – kontakt oss.